

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะนโยบายและโครงสร้างการบริหารงานของสถานีวิทยุสถาบัน รวมทั้งปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของสถานีวิทยุสถาบัน ซึ่งกรอบแนวคิดทฤษฎีที่นำมาเป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้ คือ

1. กรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการปฏิบัติงานขององค์กรสื่อมวลชน
2. กรอบแนวคิดทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานเกี่ยวกับระบบการกระจายเสียงในลักษณะที่เป็น การกระจายเสียงเพื่อสาธารณะ

1. กรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการปฏิบัติงานขององค์กรสื่อมวลชน

Dennis McQuail⁵ กล่าวว่า โครงสร้างองค์กร (the institutional structures) นั้น โครงสร้าง (structures) มีผลกระทบโดยตรงต่อการปฏิบัติงาน (the conduct) ขององค์กรสื่อ ซึ่งก็จะไปมีผลต่อผลงาน (performance) ที่ออกมาเช่นเดียวกัน เราจะไม่พิจารณาแค่ตัวองค์กรสื่อเท่านั้น แต่จะต้องมองไปที่ความสัมพันธ์ขององค์กรสื่อกับองค์กรอื่น ๆ และสังคมด้วย

McQuail บอกว่า ภายในตัวองค์กรสื่อจะต้องประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ คือ

1. การจัดการองค์กร (Management) งานสื่อมวลชนเป็นงานที่ไม่สามารถทำคนเดียวได้ จะต้องมีผู้ร่วมงานมากมายภายในองค์กร และผู้ร่วมงานแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นด้าน ระดับการศึกษา อายุ เพศ ฯลฯ องค์กรจึงต้องอาศัย การจัดการบริหารที่ดี
2. ด้านเทคนิค (Technical) เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือ และเทคโนโลยีในการผลิตและกระจายข่าวสารข้อมูล
3. ความเป็นมืออาชีพ (Media professional) จะต้องมีการฝึกหัดและต้องมีวิชาความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน นอกจากนั้นจะต้องมีมาตรฐานจรรยาบรรณและกฎเกณฑ์ทางอาชีพประกอบด้วย

⁵ Denis McQuail. Mass Communication theory. 3rd ed. London : SAGE publications Ltd., 1994.

McQuail ยังกล่าวอีกว่า ความสัมพันธ์ขององค์กรสื่อกับส่วนต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อกิจกรรมขององค์กรและบทบาทของผู้สื่อสาร คือ

1. ความสัมพันธ์กับสังคม

ในสังคมส่วนใหญ่ สื่อจะมีอิสระในการดำเนินงานภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมาย และยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรัฐบาล สถาบันทางสังคมที่มีอำนาจ และกลุ่มที่กดดันต่อการดำเนินงานขององค์กร นอกจากนี้ ยังเกี่ยวข้องกับเป้าหมายภายในองค์กรสื่อเอง นั่นคือ องค์กรสื่อตีความตัวเองแบบไหน และมีเป้าหมายอย่างไร ซึ่งก็จะสัมพันธ์กับความคาดหวังของสังคม โดยองค์กรสื่อจะแสดงออกมาในลักษณะของการจัดการสถาบันและการผลิตผลงานออกมา

ตามทฤษฎีองค์กรจะแบ่งองค์กรออกเป็น 2 แบบคือ

1. องค์กรที่ถือประโยชน์เป็นสำคัญ (Utilitarian organization) เป็นองค์กรที่มุ่งผลิต กระจายสินค้าหรือบริการเพื่อผลประโยชน์ทางการเงิน
2. องค์กรที่เน้นบรรทัดฐานทางสังคม (Normative organization) มีเป้าหมายเพื่อพัฒนา ทำให้เกิดสิ่งที่เป็นประโยชน์ โดยความสมัครใจของผู้เข้าร่วม

ในที่นี้เรามองสถานีวิทยุสถาบันในแง่ Normative ซึ่งจะมุ่งตอบสนองความต้องการของผู้รับสาร (Public interest) เป็นอันดับแรก และตอบสนองความสนใจของลูกค้า และรัฐเป็นอันดับสอง ทั้งนี้ก็เพราะองค์กรสื่อจะสามารถทำกำไรได้มากและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หากผู้รับสารเลือกรับสารอย่างต่อเนื่อง

ส่วน Tunstall (1971) ได้อธิบายถึงเป้าหมายขององค์กรสื่อในแง่เศรษฐกิจว่า มีความแตกต่างระหว่างองค์กรที่ไม่มุ่งหวังผลกำไรกับองค์กรที่มุ่งหวังผลกำไร คือ

1. องค์กรที่ไม่มุ่งหวังผลกำไร มีวัตถุประสงค์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเงินโดยตรง แต่จะเกี่ยวข้องกับการได้รับชื่อเสียง การมีอำนาจหรืออิทธิพลในสังคม หรือเพื่อบรรลุนโยบายพื้นฐานทางสังคมในที่สุด จึงมีการวางเป้าหมายอยู่ในกรอบของผลประโยชน์สาธารณะอย่างกว้างๆ

2. องค์กรที่มุ่งหวังผลกำไร มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 2 ประการ คือ

- (1) การได้รับรายได้จากการขายโดยตรงต่อผู้บริโภคหรือการขายช่วงเวลาให้แก่ผู้ลงโฆษณา

(2) ผู้รับสารเป็นเป้าหมายรอง แต่ในทางปฏิบัติก็ต้องคำนึงถึงความพึงพอใจของผู้รับสารด้วย เพราะผู้ลงโฆษณาจะเลือกสื่อโดยพิจารณาจากความพึงพอใจของผู้รับสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคมมักถูกคั่นกลางด้วยองค์กรหรือกลุ่มที่แสวงหาอิทธิพลจากสิ่งที่สื่อดำเนินการอยู่ โดยเฉพาะพยายามที่จะตั้งข้อจำกัดกับสิ่งที่สื่อนำเสนอออกมา สื่อเองก็พยายามที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น

2. ความสัมพันธ์กับผู้เป็นเจ้าของ ลูกค้าและคนกลาง

องค์กรสื่อนั้นมีความสัมพันธ์กับเจ้าของสื่อโดยตรงเลยทีเดียว สอดคล้องกับคำกล่าวของ Altschull ว่า “เนื้อหาของข่าวมักจะสะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ของผู้ที่ให้เงินสนับสนุนสื่อ” อย่างไรก็ตาม เจ้าของสื่อก็มีขอบเขตในการใช้อำนาจในการตัดสินใจในฐานะผู้กระทำการสื่อสาร และมีสื่อแตกต่างกันไปหลายประเภท รวมทั้งมีผู้ให้เงินทุนมากมายหลายประเภท ที่สำคัญได้แก่ เจ้าของสื่อ และผู้ลงโฆษณา

ผู้เป็นเจ้าของสื่อย่อมมีอำนาจต่อเนื้อหาของสื่อ อย่างไรก็ตามก็ยังมีธรรมเนียมปฏิบัติที่เคร่งครัดซึ่งคุ้มครองอำนาจของบรรณาธิการในการเลือกข่าวสาร ถึงกระนั้น ก็ยังมีแนวโน้มว่า เจ้าของสื่อจะกำหนดนโยบายให้ปฏิบัติตาม

ทางด้านการกระจายเสียงเพื่อสาธารณะนั้นจะยังสลับซับซ้อน ด้วยไม่มีเจ้าของมีแต่เพียงผู้จัดการ ผู้ควบคุม และผู้ดูแล ที่ได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาล อิสรภาพของนักสื่อสารมวลชนจะถูกจำกัดให้น้อยกว่าสื่อที่มีตลาดเป็นฐาน

ทางด้านผู้ลงโฆษณานั้น การเข้าไปแทรกแซงเนื้อหาของข่าวไม่เป็นที่ดีต่อสื่อและผู้ลงโฆษณาเอง เพราะจะทำให้สูญเสียความน่าเชื่อถือและประสิทธิภาพ องค์กรสื่อที่มักจะได้รับอิทธิพลจากแรงกดดันของผู้ลงโฆษณา คือองค์กรที่มีรายได้จากการโฆษณาเพียงแหล่งเดียว

3. ความสัมพันธ์กับผู้รับสาร

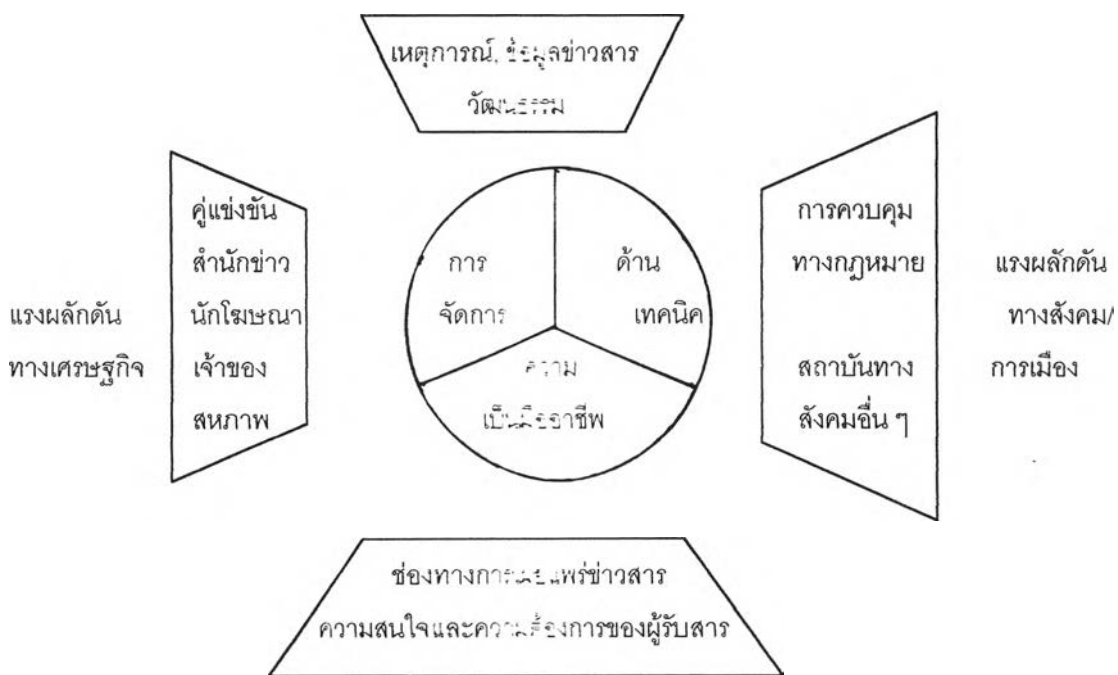
แม้ว่าผู้รับสารคือส่วนสำคัญที่สุดในการได้รายได้และส่งอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อแต่ละองค์กรก็ตาม แต่งานวิจัยก็แสดงให้เห็นว่าผู้รับสารมีความสำคัญน้อยมากในสายตามของนักสื่อสารมวลชน

นักสื่อสารมวลชนที่สื่อที่มีความมั่นคงส่วนใหญ่จะไม่ใส่ใจในการตอบสนองของผู้รับสาร พวกเขาจะให้ความสำคัญกับการจัดสิ่งจูงใจต่อเนื้อหามากกว่า

Westley & MacLean (1957) กล่าวว่า นักสื่อสารมวลชนนั้น ต้องทำงานอยู่ท่ามกลางแรงกดดันจากบริบทต่าง ๆ ทางสังคมและการเมืองจากสาธารณะ เพื่อดูว่า สื่อได้ตอบสนองความต้องการและความสนใจสาธารณะหรือไม่

Gerbner (1969) กล่าวถึงการดำเนินงานของนักสื่อสารมวลชนว่า อยู่ภายใต้แรงกดดันจาก บทบาทของพลัง ภายนอกต่าง ๆ ได้แก่ ลูกค้า เช่น นักโฆษณา คู่แข่งขัน (สื่ออื่น ๆ) ผู้มีอำนาจ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้มีอำนาจทางกฎหมายและการเมือง) ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันอื่น ๆ และผู้รับสาร

เกี่ยวกับองค์กรสื่อภายใต้แรงกดดันทางสังคมอื่น ๆ นี้ สามารถแสดงออกมาได้ในรูปแบบของแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 องค์กรสื่อมวลชนภายใต้แรงกดดันทางสังคม

แรงกดดันที่มีต่อองค์กรสื่อมวลชนนี้อาจมีผลต่อองค์กรโดยตรงหรือไม่ก็ได้ และบางครั้งแรงกดดันอาจมีการถ่วงดุลกันเอง แต่ถ้าหากมีแรงกดดันทางสังคมเลย การทำงานขององค์กรก็จะเป็นอย่างไร้จุดหมาย

ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานขององค์กร สื่อมวลชนมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ว่า มีปัจจัยเงื่อนไขใดบ้างที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของสถานีวิทยุสถาบันแต่ละสถานี และมีผลอย่างไร

2. กรอบแนวคิดทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานเกี่ยวกับระบบการกระจายเสียงในลักษณะที่เป็นการกระจายเสียงเพื่อสาธารณะ

ตามแนวคิดทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน ซึ่งเกี่ยวกับว่า สื่อมวลชนควรจะปฏิบัติงานอย่างไร โดยมองจากความต้องการสาธารณะ (public interest) และสังคมคาดหวังให้สื่อทำก่อประโยชน์ให้กับสังคมบ้าง หน้าที่สำคัญทางสังคมของสถาบันสื่อมวลชน ได้แก่ การให้ข้อมูลข่าวสาร การประสานส่วนต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน การสร้างความต่อเนื่องทางสังคม การให้ความเพลิดเพลินแก่สมาชิกในสังคม และสุดท้ายคือ การรณรงค์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ เราจึงนำแนวคิดทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานนี้มาใช้วิเคราะห์การประเมินคุณภาพการปฏิบัติงานของสื่อ

ระบบการกระจายเสียงเพื่อสาธารณะนั้น จะต้องตอบสนองความต้องการของสาธารณะ และจะต้องตอบสนองต่อความต้องการของสังคมนั้นๆ โดยตามแนวคิดทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานนี้ การกระจายเสียงเพื่อสาธารณะควรสอน ชี้นำรายการของสถานีให้กับชั้นเรียนในโรงเรียนและวิทยาลัย รวมทั้งนักเรียนที่อยู่นอกโรงเรียน นอกจากนี้ ควรช่วงชิงผู้ฟังจากสถานีเพื่อการค้าด้วยปรัชญาของสถานีเพื่อสาธารณะแต่ละสถานีนั้นอาจแตกต่างกันบ้าง แต่ปรัชญาหลักๆ ที่เหมือนกัน 2 ข้อ คือ

1. การเป็นสถานีที่ให้การศึกษา
2. การเป็นสถานีที่ไม่ทำเพื่อการค้า

ซึ่งทั้งสองข้อนี้ก็หมายถึงว่า สถานีเพื่อสาธารณะต้องบริการประชาชน โดยต้องเป็นสถานีที่ให้การศึกษาและแตกต่างจากสถานีเพื่อการค้า

Michael C. Keith ได้แบ่งประเภทของสถานีวิทยุแบบไม่แสวงหากำไรในอเมริกาไว้เป็น 4 ประเภท คือ⁶

⁶ Michael C. Keith. The Radio Programming, 4th ed. Boston : Focal Press, 1997.

1. สถานีวิทยุสาธารณะ (Public Station) สถานีวิทยุสาธารณะส่วนใหญ่มักจะเป็นสถานีที่นำเสนอเพลงคลาสสิกอยู่ตลอดเวลา อาจมีผู้ฟังหลากหลายรูปแบบ โดยเป็นผู้ฟังที่ต้องการจะหลีกเลี่ยงนี้จากสถานีวิทยุเพื่อคำ รายได้ของสถานีมาจากกองทุนต่างๆ
2. สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา (College / University Station) หรือเรียกอีกอย่างว่า noncommercial educational สถานีวิทยุสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่มักจะเป็นสถานที่ในการฝึกชั้นพื้นฐานให้กับนักสื่อสารมวลชนในอนาคต และยังเป็นสถานีที่รวมเอารายการหลายๆ รูปแบบเข้าไว้ด้วยกัน ดำเนินการโดยนักเรียนนักศึกษา โดยถือเป็นศูนย์รวมข้อมูล และยังเป็นแหล่งของการระดมความคิดอีกด้วย
3. สถานีวิทยุชุมชน (Community Station) สถานีวิทยุชุมชนส่วนมากจะได้รับการจดทะเบียนไว้โดยกลุ่มชุมชน มูลนิธิ คณะกรรมการโรงเรียน และองค์กรทางศาสนา สถานีประเภทนี้จะตอบสนองต่อผู้ฟังจำนวนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น รายได้มาจากกองทุน เช่นเดียวกับสถานีวิทยุสาธารณะ
4. สถานีวิทยุเพื่อศาสนา (Religious Station) สถานีประเภทนี้เพิ่งเกิดขึ้นมาในช่วงประมาณปี 1970 โดยเดิมรวมอยู่กับสถานีวิทยุชุมชน

ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานเกี่ยวกับระบบการกระจายเสียงในลักษณะที่เป็นการกระจายเสียงเพื่อสาธารณะมาเป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินบทบาทของสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ว่าได้ทำหน้าที่ตอบสนองต่อบรรทัดฐานของสังคมอย่างไรบ้างในฐานะสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากงานวิจัยของ อรทัย ศรีสินดีสุข (2521) เกี่ยวกับ ผลการรับฟังและการคาดหวังรายการของผู้ฟัง สถานีวิทยุกระจายเสียงธรรมศาสตร์ กล่าวถึง แนวเนื้อหารายการของสถานีวิทยุธรรมศาสตร์ว่า “ตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงธรรมศาสตร์ จะเน้นเนื้อหาทางการศึกษา ข่าวสาร และการบันเทิง”

พันโทหญิง คุณวดี อึ้งสกุล (2537) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือข่ายวิทยุกระจายเสียงไทย ศึกษารายการในช่วงวิกฤตการณ์ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 และได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ระบบโครงสร้างวิทยุกระจายเสียงไทย กฎหมายระบุว่ารัฐบาลเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุทั้งหมด และกำหนดห้ามมิให้เอกชน กลุ่มบุคคลหรือนิติบุคคลเป็นเจ้าของ แต่สามารถเช่าช่วงเวลาหรือประมวลสถานีทั้งคลื่นโดยมีค่าตอบแทนให้ ถ้าเอกชนรายใดไม่ปฏิบัติตามสัญญาที่ระบุไว้ องค์การผู้มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของคลื่นวิทยุดังกล่าว มีสิทธิโดยชอบธรรมในการบอกเลิกสัญญาเช่าได้”

ดวงจันทร์ ศิริปัญญาชัย (2538) ทำการวิจัยเกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์และโครงสร้างของสถานีวิทยุจุฬาลงกรณ์เปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์ ในแต่ละยุคสมัย และบทบาทหน้าที่ของสถานีวิทยุจุฬาลงกรณ์ จะแตกต่างกันไป ขึ้นกับปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ 1.อิสรภาพและเสรีภาพในการดำเนินงาน 2.ขอบข่ายในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น 3.ความสามารถในการสนองต่อความต้องการของผู้รับสาร และ 4.บรรทัดฐานและความคาดหวังของสังคม